

Ольга Пламеницька

кандидат архітектури, доцент НАОМА

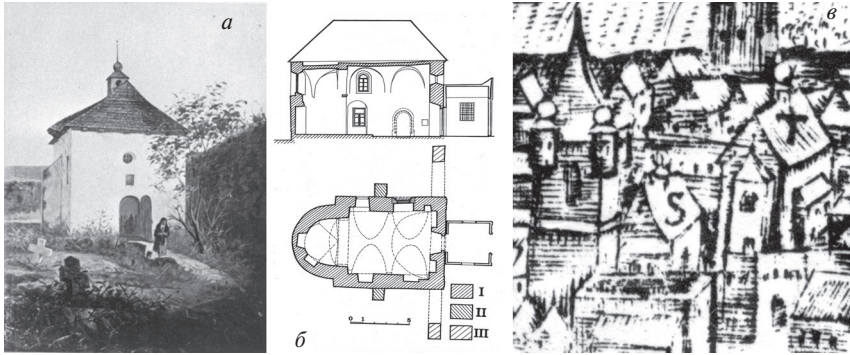
Романіка та готика в архітектурі Кам'янця-Подільського

Анотація. Стаття присвячена питанню стильового розвитку в архітектурі Кам'янця-Подільського. На основі аналізу сакральних пам'яток (вірменська церква Благовіщення Пресвятої Богородиці, собор Петра і Павла, група триконхових церков), оборонних споруд (Старий замок) і об'єктів середньовічної житлової забудови стверджується правомірність вживання термінів «романіка» і «готика» щодо архітектури Кам'янця-Подільського ординсько-литовської доби. Автор доводить правомірність класифікації деяких споруд як романських, навіть якщо таке визначення ніколи не застосовувалося до них раніше, а також знаходить художні паралелі і вводить до наукового обігу раніше не відомі пам'ятки, які можна розглядати як прояв романського й готичного стилів.

Ключові слова: романіка, готика, Кам'янець-Подільський, романська скульптура левів, ратуша, костюл, замок.

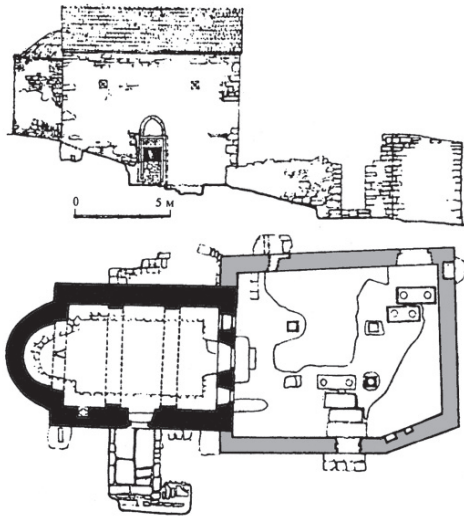
В історико-архітектурному розвитку Кам'янця-Подільського виділяється історична доба, яка обіймає майже два століття (середина XIII – перша третина XV ст.) і за історичним контекстом визначається авторкою цієї статті як ординсько-литовська [1]. Вона характеризується становленням основних типів містобудівних структур та основної типологічної палітри архітектури і хронологічно розпадається на два етапи. Протягом першого етапу, що тривав за часів протекторату Золотої Орди (середина XIII – середина XIV ст.) і з огляду на це визначається як «ординський», відбувався процес формування урбаністичної та фортифікаційної програми краю, прототипів житла та муrowаних сакральних споруд. Другий, «литовський» етап (середина XIV – перша третина XV ст.) став визначальним для подальшого розвитку урбаністики і архітектури: він пов'язаний з розвитком містобудівних структур, реалізацією масштабної фортифікаційної програми, кристалізацією типології сакральної архітектури, ускладненням форм житла.

Архітектурний розвиток Кам'янця-Подільського за ординсько-литовської доби становить інтерес з точки зору стильової еволюції, зокрема в контексті розвитку романського та готичного стилів. Хронологічна межа між цими стилями в Європі (перша половина – середина XIII століття) співпала з історичним рубежем, від якого починається відлік «ординського» етапу: ним стала навала Батия. Нас цікавлять прояви романського стилю та ранньої готики у Кам'янці-Подільському, архітектура якого формувалася під впливом західноєвропейських та вірменських будівельних традицій.

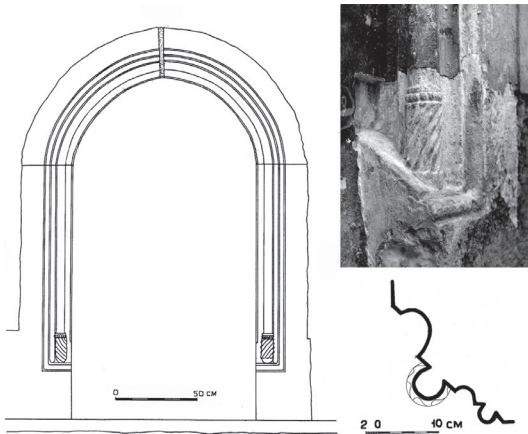
Іл. 1. Кам'янець-Подільський. Церква Благовіщення Пресвятої Богородиці: *а* – рисунок другої половини ХІХ ст., *б* – обмірна фіксація з хронологічною періодизацією (опрацьовано автором), *в* – зображення на мідьориті 1673р. (під літерою “Т”)

До групи романських споруд Кам'янця ми відносимо вірменську церкву Благовіщення Пресвятої Богородиці (іл. 1). Її спорудження деякі історики максимально наближують до початкового етапу утворення вірменської колонії, називаючи крайньою нижньою межею 1280 р. [2]. Аналіз історичної іконографії свідчить, що дотепер збережений невеличкий однонавовий одноапсидний храм правдоподібно становить лише незначну – східну

Іл. 2. Вірменська церква у Кафі

ну – частину колись великого парафіяльного храму, зображеного на мідьориті Ц.Томашевича 1673 р. і зруйнованого турками в 1672–1699 рр. [3]. Церква перекрита коробовим склепінням з глибокими розпалубками. Загальна її висота в шелізі склепіння – 5,5 м, товщина стін – 1,25 м при ширині нави 5,3 м. Апсида має напівциркульну в плані форму, а високо розміщене в ній вікно – глибоку розпалубку. За розпланувальним типом аналогом Благовіщенської церкви можна вважати вірменську церкву Іоанна Богослова у Кафі (Феодосії) [4] (іл. 2). Під тиньком на за-

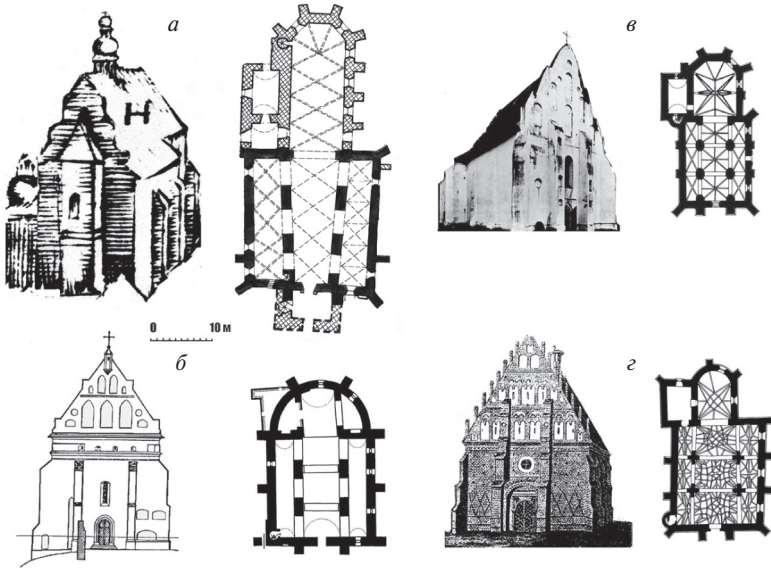
Іл. 3. Кам'янець-Подільський.
Церква Благовіщення Пресвятої Богородиці.
Портал на південному фасаді

хідному фасаді існують замуrowані віконні отвори з білокам'яними обрамленнями: на це вказує післявоєнна фотографія. На жаль, церква ґрунтовно не досліджувалася; нинішня її функція як діючого православного храму, в якому нещодавно було виконано розписи, проблематизує з'ясування особливостей його давньої архітектури.

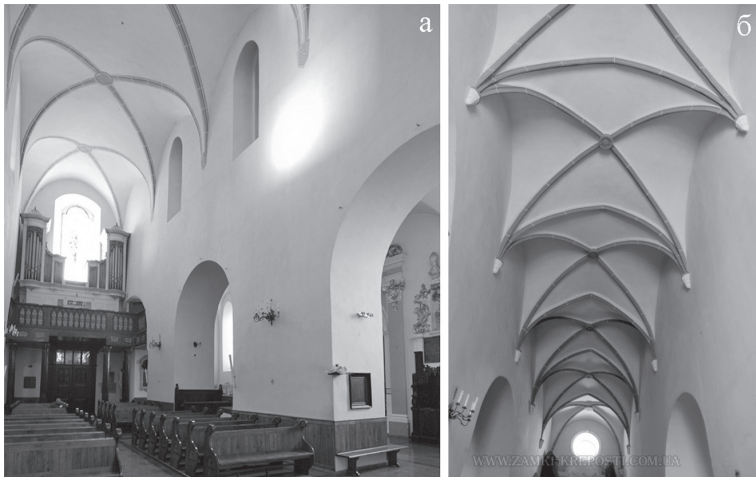
Важливим датуючим елементом Благовіщенської церкви є збережений на південному фасаді білокам'яний портал (іл. 3), моденатура якого

з тричвертвртним валом, глибокими викружками, косими полицками та різьбленою плетінкою є характерною для норманської школи романської архітектури [5]. Навіть попри скупість інформації та недостатню натурну базу досліджень, за сукупністю історичних даних та архітектурних особливостей Благовіщенський храм можна датувати періодом не пізніше першої половини XIV ст. і відносити до об'єктів романського стилю [6].

Другим малодослідженим храмом Кам'янця, архітектура якого має романську основу, є Петропавлівський катедральний костюл, розташований у північно-західному куті середньовічної ринкової площі (іл. 4, а). У цій багаточаровій пам'ятці, що виникла в литовський період (за часів першої містобудівної регуляції ринку другої половини XIV ст., а можливо, і раніше), а в середині XVIII ст. зазнала ґрунтовної барокової реконструкції, на особливу увагу заслуговує корпус нав архаїчної базилікальної структури, прикметний виразною асиметрією плану, а також поділом нав не традиційними опорами – колонами чи стовпами, а відтинками стін різної довжини (іл. 5, а). Храм має давньоруську метрологічну основу. Вікна у центральній наві, менша товщина зовнішніх стін храму порівняно зі стінами, що розділяють нави, незбіг поділу центральної та бічних нав на травей та різне оформлення склепінь, зокрема наявність у північній наві та пресбітеріумі нервюр (іл. 5, б) та їх відсутність у центральній та південній навах, свідчить про те, що первісно бічні нави були нижчими за центральну і що склепіння корпусу нав є різночасовими. Не менш важливо відзначити відмінність безнервюрних склепінь головної нави та склепінь пресбітеріуму з готичними кам'яними нервюрами, яка привела

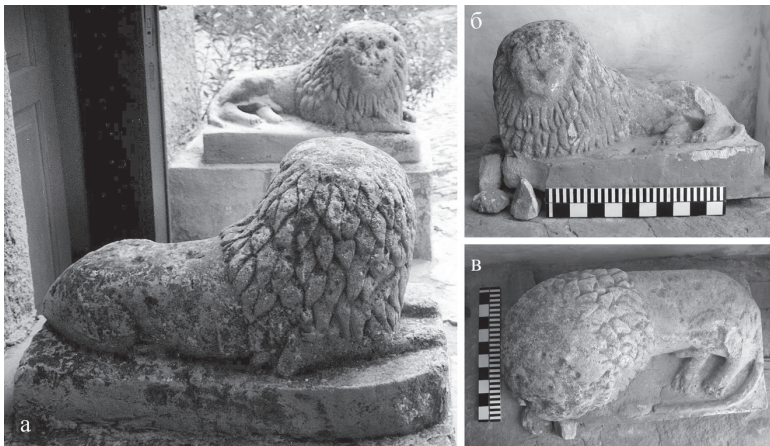
Лл. 4. Петропавлівська катедрa Кам'янець-Подільського (а) та її аналоги: церква 1495 р. у с. Зимному на Волині (б), костюль 1449–1471 рр. в Ішкольдзі (в), замкова церква (до 1550 р.) у Кодні (з)

Лл. 5. Нави Петропавлівської катедрi Кам'янець-Подільського: а — центральна; б — північна. Фото Ф. Гавриленка

дослідників до думки про пізніше походження готичного пресбітеріуму (середина XV ст.) [7]. На українських теренах найближчим аналогом розпланувального типу корпусу нав Петропавлівського костюлу є оборонна церква в с. Зимному на Волині (1495 р.) (іл. 4, б). Водночас просторове вирішення Петропавлівського костюлу до барокової перебудови, згідно з іконографічними зображеннями другої половини XVII ст. (іл. 4, а) є аналогічним до литовських готичних костюлів у Ішкольдзі (XV ст.) та Кодні (XVI ст.) (іл. 4, в, з) [8].

Архаїчна побудова корпусу нав дозволяє ставити питання про генетичну спорідненість храму з романськими базиліками. З огляду на це вважаємо за потрібне звернути увагу на цікаву, абсолютно недосліджену і неатрибутовану мистецьку пам'ятку, що збереглася у Кам'янці-Подільському – дві скульптури левів з каменя-піскови́ка, які, на наш погляд, мають безпосередній стосунок до першого, романського етапу будівництва катедрі. За повідомленням історика А.Прусевича, наприкінці XIX ст. перед брамою барокової кам'яниці Верніцького на західному боці середньовічної ринкової площі (саме тут розташована катедра) стояли «скульптури левів» [9]. Де знаходилися скульптури під час війни – невідомо. З повоєнних часів до 2007 р. вони стояли просто неба на головному дворі Старого замку, обабіч входу до музейного корпусу (іл. 6, а), куди були перенесені, вірогідно, після руйнації житлового будинку на ринку. Під час ремонту музейного корпусу 2007 р. їх знову перенесли і встановили у проїзді будинку вірменського священика Бедроса XV ст., де розміщується дирекція Державного історичного музею-заповідника. Або під час останнього переносу, або вже за час перебування на території музейного закладу обидві скульптури було

Іл. 6. Кам'янець-Подільський. Скульптури левів:
а – стан 2002 р., (фото автора); б, в – сучасний стан, (фото Д. Бабюка)

дуже пошкоджено (іл. 6, б-в). Здається, що про ступінь їхньої цінності дирекція історичного музею-заповідника, просто не має уявлення.

До поля уваги дослідників «кам'янецькі леви» (будемо називати їх так) ніколи не потрапляли. Вирізблені з суцільних блоків каменя, ці скульптури привернули нашу увагу архайчністю пластики, а разом з цим вивітраним станом каменя, що може свідчити про їх дуже давній вік [10]. Залишаючи художньо-мистецький аналіз цього твору фахівцям (сподіваємось, ця пам'ятка надалі не залишиться непоміченою), спробуємо визначити вірогідне призначення скульптур, їхнє первісне місцезонашування, коло аналогів, а відтак – приналежність до мистецького стилю.

У кількох польських поселеннях історичного регіону Шльонська (Сілезія), зокрема у Старому Замку, Гарнцарському, Гурці, Собутці, а також у Кракові збереглися кам'яні скульптури левів, що прикрашали портали романських костелів [11]. Аналогічні парні скульптури левів, що фланкували портали романських базилік, відомі в Італії (Верона, Барі, Сіпонтно, Руво, Бітетто), Німеччині (Вормс); найдавніша зі скульптур подібного характеру знайдена в Константинополі [12] (іл. 7). У середньовічному християнстві лев був важливим і багатозначним символом, пов'язаним, зокрема, з Христом; одним з найголовніших був символ Воскресіння [13]. Скульптури левів ставили на невисоких постаментах обабіч входу до храму, а нерідко вони слугували своєрідними п'єдесталами для колон порталу. По відношенню до осі входу пози парних скульптур зазвичай створювали контрапост. Датування припортальних скульптур практично синхронне до побудови храмів і визначається в широких межах – від IV ст. до н.е. до XI–XIII ст. Найбільша їх кількість припадає саме на період романіки.

Попри те, що «кам'янецькі леви» за розмірами є дещо меншими, ніж наведені аналоги, за усіма ознаками вони відповідають призначенню припортальної храмової скульптури. Необхідно відзначити доволі високий рівень майстерності скульптора; особливу увагу привертає об'ємне моделювання гриви, яке має аналоги у скульптурі ранньосередньовічної Вірменії. Як показали дослідження, представники чисельної вірменської колонії були прекрасними різьбярами і створили у Кам'янці чимало чудових зразків каменярки [14].

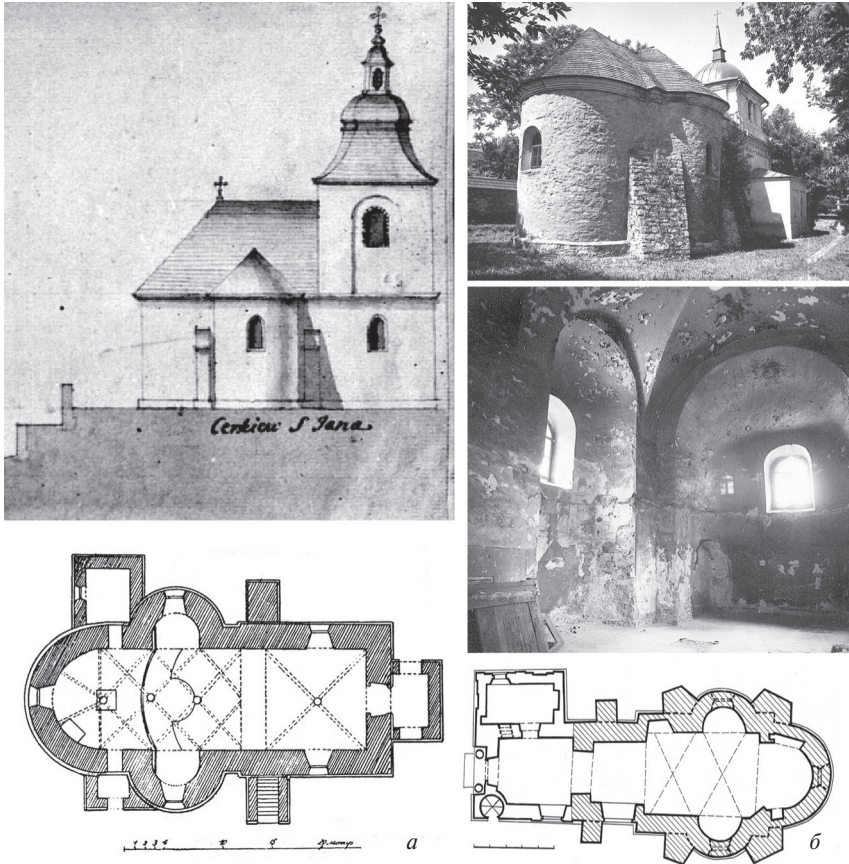
Отже, незважаючи на значні перебудови, кам'янецька катедра зберігає архайчні риси первісної романської базилікальної структури, а зразки кам'яної скульптури, хоч і опосередковано, свідчать, що характер оздоблення храму не випадав з європейського контексту романського храмового зодчества.

Пізньороманську традицію репрезентує група триконхових храмів – Святотроїцький, П'ятницький (в кінці XVI ст. перейменований на Іоанно-Предтеченський) та Петропавлівський (іл. 8). Два з них постали за ординсько-литовських часів, коли Поділля перебувало під владою литовсько-українських князів Кор'ятовичів. Є.Сіцінський виводить по-

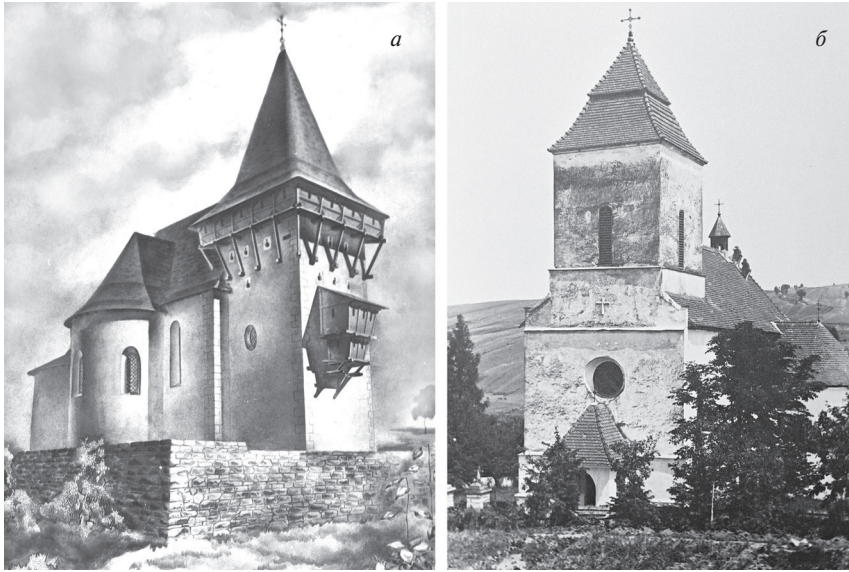
Іл. 7. Скульптури левів при порталах храмів:
1 — Старий Замок (Польща), *XI ст.*; 2 — Собутка (Польща), *XI ст.*; 3 — Модена (Італія),
катедральний собор, *XI–XII ст.*; 4 — Константинополь, *IV ст.* до н.е.; 5 — Верона (Італія),
церква Сан Дзено Малжоре, *V ст.*; 6 — Вормс (Німеччина), собор, *XII ст.*

дільський триконховий тип як наслідок редукції візантійсько-афонського конхового храму типу Хіландар (зокрема зменшення кількості апсид від трьох до одної). Такий тип, з однією апсидою, репрезентують церкви Сербії та Трансільванії [15]. Не виключаючи можливості такої трансформації,

Іл. 8. Кам'янець-Подільський. Церква Іоанна Предтечі (XIV ст.) за креслениками середини XVIII ст. та кінця XIX ст. (а); Петропавлівська церква (1580 р.) за фотофіксацією і обмірами Є. Пламеницької (б)

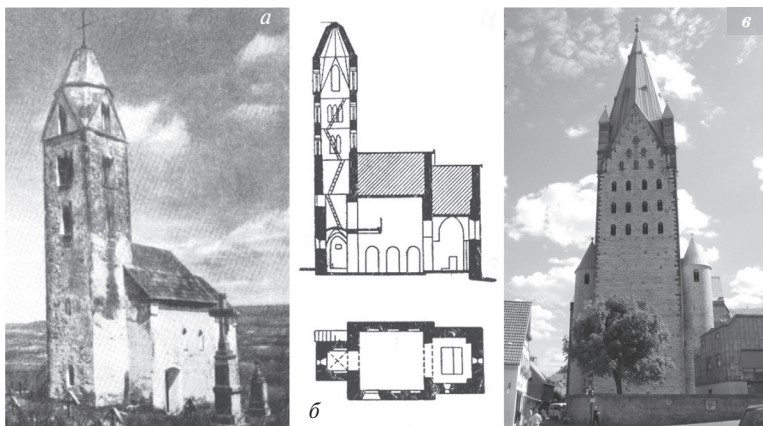
ми, втім, звертаємо увагу на те, що як афонські, так і сербсько-трансільванські церкви подібного триконхового типу мають істотну конструктивну і просторову відмінність – а саме купол над середохрест'ям, чим принципово відрізняються від подільських [16]. Триконхові подільські храми, перекриті склепінням без купола, ближчі до романського прототипу, сформованого у південно-західній Франції; його найдавнішим репрезентантом є однавовий храм XII ст. на плані трилисника – костюль Сен-Совьєр у Сен-Магері [17]. Подальша еволюція цього типу проходила в напрямку зведення купола на перетині рукавів розпланувального хреста,

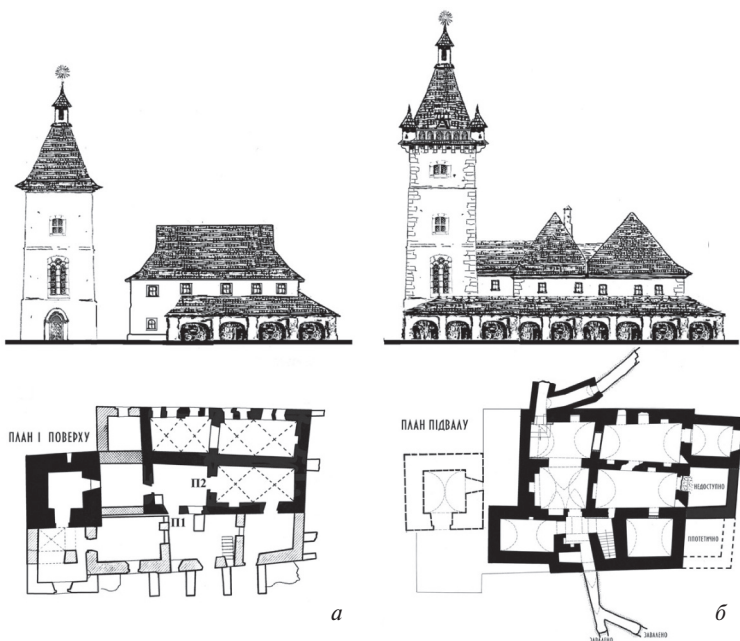
9. Баштові церкви Поділля: *а* – у с. Шарівка, XIV ст. (реконструкція Є. Пламеницької); *б* – у с. Фірлеїв (фото кінця XIX ст.)

і вже в такому вигляді триконх з куполом над середохрестям поширяться в Європі – в Ірландії, Трансільванії, Німеччині [18]. Але на Поділлі триконхові церкви ніколи не мали купола над середохрестям; їх домінантою була масивна вежа-дзвіниця над нартексом, яка виконувала подвійну функцію – ярусу дзвону та оборонної башти (іл. 9). Доволі близькими типологічними аналогами є група баштових церков Угорщини, що формують групу так званих готичних сільських церков; вони, в свою чергу, споріднені з пізньороманськими баштовими церквами Німеччини (іл. 10) [19]. Угорські впливи на зодчество Поділля є закономірними: князі Кор'ятовичі були васалами польського короля Людвіка Венгурського (Анжуйського) [20].

До споруд Кам'янця-Подільського, початковий будівельний етап яких можна пов'язувати з готичним стилем, належить міська ратуша, яка була композиційним центром кам'янецького Ринку ординсько-литовської доби [21] і є найстарішою зі збережених в Україні міських магістратів. Послідовні етапи просторових та стилістичних трансформацій споруди репрезентують архітектурні елементи готики, ренесансу та бароко, які водночас є датуючими. Архаїчна розпланувальна структура підвального ярусу свідчить, що на початковій стадії ратуша складалася з двох окремо розташованих об'ємів – вежі та будинку. Останній був прямокутним у плані, з поздовжньою несучою стіною, яка утворювала два ряди приміщень, пе-

Іл. 10. Аналоги баштових церков:
а, б – Еґґегі, перша половина *XIII ст.* (Угорщина),
в – Падернборн, середина *XIII ст.* (Німеччина)

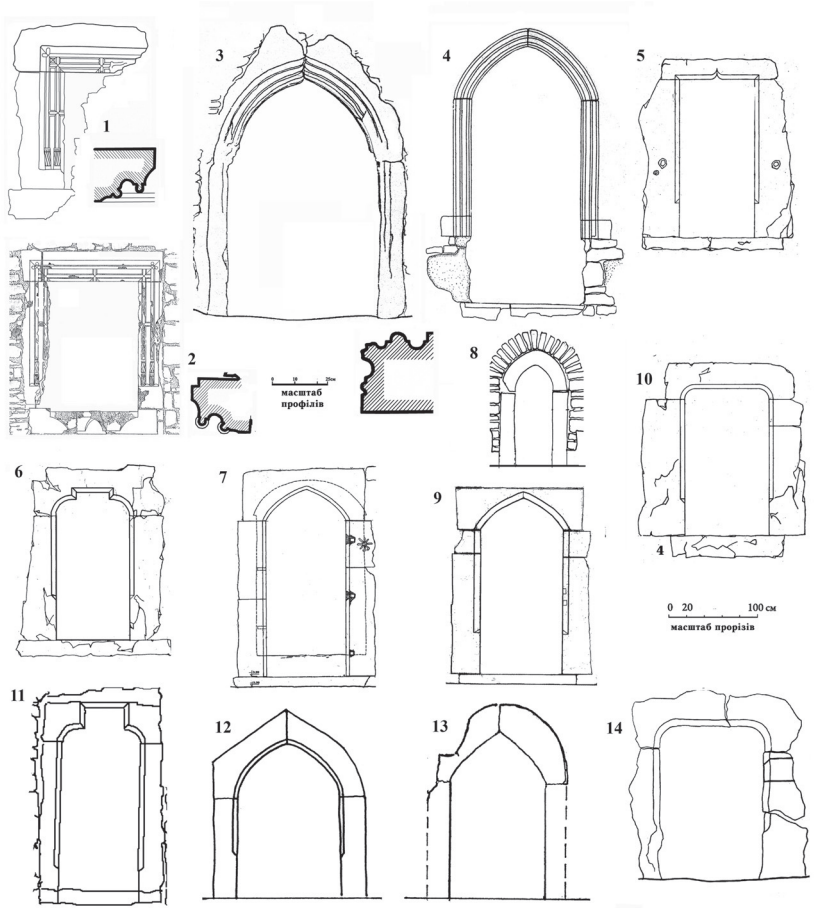
Іл. 11. Кам'янець-Подільський. Ратуша. Просторова еволюція:
а – кінець *XIV ст.*; *б* – початок *XVI ст.* Реконструкція автора

рекритих коробовими склепіннями з розпалубками (іл. 11). Досліджені Ю. Нельговським та М. Тищенком перев'язі стін першого і другого поверхів [22] підтверджують відсутність на першому, готичному будівельному етапі розпланувального зв'язку між будинком та вежею. З південного та західного боків будинок оточували декілька підземних приміщень, які, за аналогією з житловими будинками ринкової площі, слугували основою відкритих галерей-підсінь навколо будівлі [23].

Характер просторової еволюції кам'янецької ратуші є аналогічним до ратуші Вроцлава, первісна готична основа якої (будинок з окремою вежею) з часом „обросла“ прибудовами. Послідовним фазам перебудови відповідають збережені на південному фасаді кам'янецької ратуші чотири типи вікон. Важливим датуєчим елементом є блокам'яне пізньготичне обрамлення вікна другого поверху (іл. 12, № 1), яке знаходиться в частині будівлі, що за періодизацією Ю. Нельговського належить до третього етапу. Оздоблене складнопрофільованим різьбленням у вигляді декорованої плетінкою решітки, воно знаходить переконливу аналогію з вікном другого ярусу на східному фасаді башти Лянцкоронської Старого замку (іл. 12, № 2), вмурованим наприкінці XV – початку XVI ст., під час заміни первісної бійниці на вікно. На цій підставі третій будівельний етап ратуші логічно датується початком XVI ст. Відповідно до першого етапу будівництва (у 1370-ті рр., коли відбулася перша містобудівна регуляція ринкової площі [24]) відносяться два ідентичні портали найдавнішої частини ратуші – з архітравними заокругленими по боках перемичками, що збереглися у південному приміщенні підвалу (між основного та „підсінньовою“ частинами) та на першому ярусі, у південному приміщенні давнього об'єму (іл. 12, № 14).

Готичний складнопрофільований портал головного входу на давньому західному фасаді ратуші (іл. 12, № 3), віднесений Ю. Нельговським до першого будівельного етапу, ми датуємо другою половиною XIV ст. Виразний стрілчастий абрис блокам'яного обрамлення portalу є ідентичним за формою стрілчастому блокам'яному обрамленню ніші в апсиді костюлу Успіння Діви Марії кляштору францисканців (іл. 12, № 8), який за наявними на сьогодні даними збудований не пізніше кінця XIV ст. [25]. Його порівняння з обрамленням вікна першого ярусу на східному фасаді вежі-дзвіниці вірменської церкви св. Нікола (іл. 12, № 4) свідчить, що до готичного будівельного періоду ратуші на головному ринку мали відношення вірменські майстри.

Готичний період в історії ратуші становить особливий інтерес, враховуючи, що тинькувальний розчин першого ярусу вежі виявляє аналогію з розчинами, виявленими у стрілчастих арках Замкового мосту та у вірменській церкві Благовіщення Пресвятої Богородиці, датування яких визначається в межах початкового періоду формування вірменської колонії в місті – кін. XIII – поч. XIV ст. [26]. Подальша еволюція ратуші відбувалася шляхом об'єднання вежі та будинку в одному об'ємі та надбудови вежі на кшталт готичних ратуш Східної Європи [27].

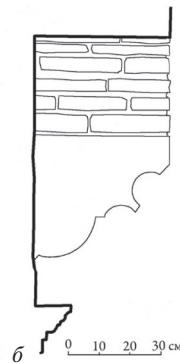
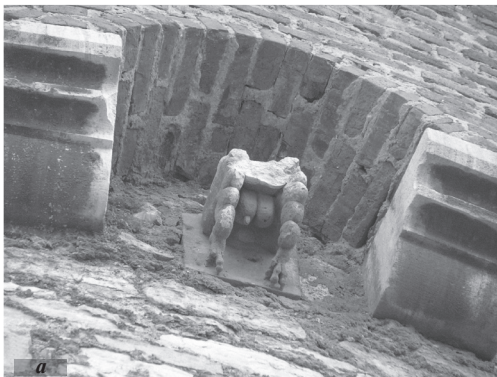
Іл. 12. Романські та готичні портали Кам'янця-Подільського. Обміри автора

Синхронно до появи будинку магістрату на середньовічному ринку відбувалася ґрунтова розбудова Старого замку, який демонструє цікаву типологічну палітру об'ємно-просторових вирішень та декоративного оздоблення башт. Найхарактернішими для ординсько-литовського періоду є башти Рожанка, Лянцкоронська та Тенчинська, що постали за одною просторовою схемою і архітектурним вирішенням. Башти увінчує бойовий парапет на аркатурі – елемент перехідного періоду від романіки до готики. У нижньому ярусі надбрамної Лянцкоронської башти, який був

Іл. 13. Кам'янець-Подільський. Башта Лянцкоронська Старого замку.
Готичний проїзд надбрамної частини

проїзним (а нині є підвальним) збереглася готичного абрису арка проїзду. Розташовані обабіч проїзду аркові ніші для вартових мають витесані з суцільних блоків каменя готичні кронштейни, ідентичні тим, на які спирається аркатурний парапет верхнього ярусу (іл. 13). Між кронштейнами парапету башти Лянцкоронської частково зберігся вирізьблений у формі химери лоток для скидання води з даху (іл. 14). Цей елемент також є характерним як для пізньороманського, так і для готичного періодів. У баштах збереглися білокам'яні портали як стрілкового абрису, так і характерні для періоду готики „плечисті“ портали. Ці елементи виявляють аналогії з готичною каменяркою Домініканського костельу та житлових будинків. Наведені приклади є поодинокими, але число їх можна збільшувати.

Іл. 14. Башта Лянцкоронська. Фрагмент аркатурного парапету з лотком-химерою (а); готичне профілювання кронштейну (б)

Розглянуте коло об'єктів свідомо обмежене лише одним, ординсько-литовським історичним періодом і вузьким ареалом – містом Кам'янцем-Подільським. Не виходячи за хронологічні межі цього періоду, а також свідомо уникаючи збільшення територіального ареалу поширення об'єктів романського зодчества поза межами Кам'янця, ми показали, що це стилістичне явище існує і має цілком сформовані архітектурні риси. Завданням подальших досліджень є наповнення цього явища більшою кількістю об'єктів (зокрема архітектури житла), розширення ареалу дослідження, а також пошуки векторів розповсюдження стилю.

1. *Плामеницька О.* Еволюція середньовічного житла Кам'янця-Подільського в урбаністичному контексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. арх. : спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / О.А. Плामеницька. – Київ, 2008. – С. 11–13; її ж: *Castrum Samenecensis. Фортеця Кам'янець (пізньоантичний – ранньомодерний час)* / О.Плामеницька. – Кам'янець-Подільський, 2012.
2. *Dr. Antoni J. Zameczki podolskie na kresach multańskich* / Dr. J. Antoni. – Warszawa, 1880. – Т. II. – S. 109.
3. *Плामеницька О.* Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі / О.Плामеницька. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2005. – С. 48–52. Наш висновок ґрунтується не лише на іконографії споруди, але й на інформації настоятеля церкви др. пол. XIX ст. М. Дороневича про те, що на садибі каплиці Благовіщення було знайдено поздовжні та поперечні кам'яні фундаменти – свідчення існування в межах садиби невідомої споруди (Дороневич М. Армяне в Подолии и первая церковных в городе Каменце-Подольском, ныне градская церков православная во имя святителя Николая / М.Дороневич. – Каменец-Подольск, 1880. – С. 107).
4. *Халпахчян О.Х.* Два армянских храма в Феодосии / О.Халпахчян // *Архитектурное наследство.* – М., 1999. – № 43. – С. 191.
5. *Шуази О.* История архитектуры / О.Шуази М., 1907. – Т. II. – С. 156–157.
6. *Плामеницька О.* Християнські святині Кам'янця на Поділлі / О.Плामеницька. – К.: Техніка, 2001. – С. 31–36; її ж: *Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі.* – С. 46–52.
7. *Плामеницька О.* Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. – С. 91– 98, 126–132. Слід відзначити, що нервюри головної нави є намальованими на площині склепінь.
8. *Плामеницька О.* Спільні риси сакральної архітектури Волині і Поділля в XIV–XV ст. (до питання про готично-руський тип храму) / О.Плामеницька // *Релігія і церква в історії Волині* : [зб. наук. праць]. – Кременець, 2007. – С. 223–238.
9. *Prusiewicz A.* Kamieniec Podolski. Szkic historyczny / A.Prusiewicz. – Kijów-Warszawa, 1915. – S. 20.
10. Цю думку підтримала Ю.Стріленко – технолог-реставратор, директор Київського державного науково-технологічного центру реставрації пам'яток архітектури, яка разом з автором оглядала скульптуру 2002 року.
11. *Świechowski Z.* Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku / Z.Świechowski. – Warszawa: Budownictwo i architektura, 1954. – S. 237–251; Свеховский З. Романское искусство в Польше. – Варшава: Аркады, 1982. – С. 282, іл. 133, 134. С. 317.
12. *Холл Дж.* Словарь сюжетов и символов в искусстве / Дж.Холл. – М.: Кронпрес, 1996. – С. 331.

13. *Пламеницька О.* Еволюція середньовічного житла Кам'янця-Подільського... – С. 13, 22.
14. *Сіцінський Є.* Муровані церкви на Поділлі / Є.Сіцінський. – Львів–Кам'янець-Подільський, 1925. – С. 20–21.
15. *Пламеницька О.* Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. – С. 71.
16. *Кох В.* Вказ. праця. – С. 125.
17. *Кох В.* Вказ. праця. – С. 143, 145, 168.
18. *Всеобщая история архитектуры.* – Л.–М., 1966. – Т. IV. – С. 235, 538–540.
19. *Пламеницька О.* Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. – С. 60–61.
20. *Цей процес відбувався у 1370-ті рр.* (Пламеницька О. Особливості еволюції містобудівної структури Кам'янця-Подільського у XI–XVII ст. / О.Пламеницька // Архітектурна історія України. – К., 2002. – Вип. 5. – С. 37–38).
21. *Нельговський Ю.П.* Архітектура будинку магістрату в Кам'янці-Подільському / Ю.Нельговський // Українське мистецтвознавство. – К.: Наукова думка, 1969. – Вип. 3. – С. 157–164. Підвали ратуші в 1947 р. не було досліджено через завали.
22. *На їх наявність вказують підвали, що оточують будівлю по периметру з півдня та заходу* (дослідження авторки).
23. *Пламеницька О.* Еволюція середньовічного житла Кам'янця-Подільського... – С. 6.
24. *Характерна* розпланувальна структура давнього ядра костюлу та виразні готичні елементи його архітектури, зокрема високі стрілчасті вікна, дозволяють віднести храм до одного з перших взірців готики на Поділлі (Пламеницька О. Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. – С. 106–108).
25. *Стріленко Ю.М., Новікова Е.О.* Пам'ятка архітектури II–XVIII ст. Замковий міст у Кам'янці-Подільському. Звіт про виконання хіміко-технологічних аналізів розчинів. Ркп. – К., 2001. – С. 9. – Архів ДНТЦ „Конрест; Пламеницька О. До питання методики дослідження стадіальності розвитку архітектурно-урбаністичних утворень (архітектурна петрографія як метод верифікації будівельної періодизації об'єктів Кам'янця-Подільського) / О.Пламеницька // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. – Київ, 2009. – Вип. 6. – С. 262–263.
26. *Kibic K.* Historické radnice / K.Kibic. – Praha, 1998. – S. 18–36.

РОМАНИКА И ГОТИКА В АРХИТЕКТУРЕ КАМЕНЦА-ПОДОЛЬСКОГО

Ольга Пламеницька

Анотація. Стаття посвячена вопросу стилистического развития в архитектуре Каменца-Подольского. На основе анализа сакральных памятников (армянская церковь Благовещения Пресвятой Богородицы, собор Петра и Павла, группа трехконховых церквей), оборонительных сооружений (Старый замок) и объектов средневековой жилой архитектуры автор утверждает правомерность употребления терминов «романика» и «готика» относительно архитектуры Каменца-Подольского ордынско-литовского периода. Автор доказывает правомерность классификации некоторых сооружений как романских, даже если такое определение никогда не применялось к ним ранее, находит художественные параллели и вводит в научный обиход ранее не известные памятники, которые можно рассматривать как проявление романского и готического стилей в Украине.

Ключевые слова: романика, готика, Каменец-Подольский, романская скульптура львов, ратуша, костёл, замок.

**ROMANESQUE AND GOTHIC STYLES
IN ARCHITECTURE OF KAMYANETS-PODILSKY**

Olga Plamenytska

Annotation. The article is dedicated to the question of stylistic development in the architecture of Kamyanets-Podilsky. Having analyzed the objects of sacred (the Armenian Church of the Annunciation of Holy Virgin, the Peter and Paul's Cathedral, the group of triapsidal churches), defensive (the Old Castle) and medieval residential architecture in Kamyanets-Podilsky, the author asserts the legality of using the terms "Romanesque" and "Gothic" regarding architecture of Kamyanets-Podilsky. The author proves the legitimacy of classifying some buildings as Romanesque, even though such determination was never applied to them before. Showing the connection between the principles of architectural formation in Ukraine and Europe, the author finds artistic parallels and also introduces previously unknown sites into the scientific circulation – the sites which may be considered as manifestations Romanesque and Gothic styles in Ukraine.

Key words: Romanesque, gothic, Kamyanets-Podilsky, Romanesque sculpture of lions, town-hall, church, castle.

УДК 719:72.071.5

Микола Ходаківський

*доцент НАОМА,
лауреат Державної премії України в галузі архітектури*

**3 практики збереження та реставрації
синтезу архітектури і скульптури
у пам'ятках народного зодчества**

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання фахового збереження та реставрації пам'яток традиційної архітектури. Наголошується на необхідності підготовки фахівців із зазначених проблем у середніх та вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: музеї-скансени, пам'ятки народного будівництва, реставрація, зони охорони музейних комплексів.

На зламі XIX–XX століть в Україні дуже гостро постала проблема збереження традиційної народної культури, особливо матеріальної, яка катастрофічно швидко щезала з повсякденного життя під тиском нових форм буття людської цивілізації.

Відбувалося інтенсивне витіснення людських соціумів, що дотримувалися патріархального способу життя та вели традиційне господарство. Нові урбанізовані форми господарювання все більше і більше давали про себе знати, особливо в міському середовищі із значною затримкою в сільській місцевості. Витіснялося з життя «кустарне» виробництво,